

Za naszą i waszą wolność..

Powstańcy Styczniowi w Przemyślu i okolicy

1863

Zacny Przyjacielu!

*[...] Wasz zapał i Wasze męstwo uczą nas
jak walczyć z despotyzmem!*

Caprera, dnia 25 VI 1863 r.
Z listu Giuseppe Garibaldiego
do powieszono już wówczas przez Rosjan gen. Zygmunta Sierakowskiego.

Autorzy Wystawy:

Stanisław STĘPIEŃ

Anna SICIAK

Bogumiła KOWAL

Projekt graficzny:

Robert P. STACHOWICZ

Ministerstwo Kultury
i Dziedzictwa Narodowego

Niepodległa

160.

ROZNIKA
POWSTANIA
STYCZNIOWEGO

POŁUDNIOWO
WSCHODNI
INSTYTUT
NAUKOWY

Partner zadania:

Muzeum Narodowe
Ziemi Przemyskiej

Wystawa „Za naszą i waszą wolność. Powstanie Styczniowe w Przemyślu i okolicy” realizowana jest
w ramach projektu „Ocalić od zapomnienia”. Pamięć Powstania Styczniowego 1863-1864 i jej wpływ na rozwój lokalnego patriotyzmu

Zadanie dofinansowano ze środków Biura „Niepodległa” w ramach Programu Dotacyjnego „Powstanie Styczniowe 1863-1864”

Powstanie Styczniowe (1863–1864)

Klęska Powstania Listopadowego 1830–1831 nie załamała ducha walki Polaków o niepodległość Ojczyzny. 22 stycznia 1863 wybuchło kolejne polskie ogólnonarodowe powstanie przeciwko Rosji carskiej. Polacy pragnęli wolności. Powstanie było największym i najdłużej trującym zrywem niepodległościowym Polaków w okresie zaborów. Władze powstańcze wezwały do walki z caratem zarówno Polaków, jak i inne narody przedrozbiorowej Rzeczypospolitej *bez różnicy wiary i rodu, pochodzenia i stanu*. Ludności chłopskiej ogłoszono dekret uwłaszczeniowy. Pierwszym dyktatorem powstania został gen. Ludwik Mierosławski (17 II – 11 III 1863), drugim – gen. Marian Langiewicz (11 – 18 III 1863), a ostatnim gen. Romuald Traugutt (17 X 1863 – 10 IV 1864). Powołano Rząd Narodowy, podzielono kraj na województwa i powiaty, mianowano ich naczelników – stworzono tajne państwo polskie w granicach przedrozbiorowych. Demokratyczne i wolnościowe hasła powstańcze przyciągały ochotników z Francji, Włoch, Niemiec, Anglii, Szwajcarii i Węgier, a nawet postępowych oficerów z armii rosyjskiej, jak Ukrainiec z pochodzenia Andrij Potebnia. Powstańców wspierali Polacy z pozostałych zaborów. Prawdziwym zapleczem dla Powstania Styczniowego stała się Galicja. Dostarczano stamtąd broń i amunicję, żywność, odzież, materiały opatrunkowe, a przede wszystkim formowano tam oddziały powstańcze. Powstańców wspierali także ochotnicy z Wielkopolski, Warmii i Mazur, którzy mniejszymi lub większymi grupami przedostawali się przez granicę pruską i zasilali szeregi powstańcze na terenie Królestwa Kongresowego, a także ziem litewskich, białoruskich i ukraińskich.

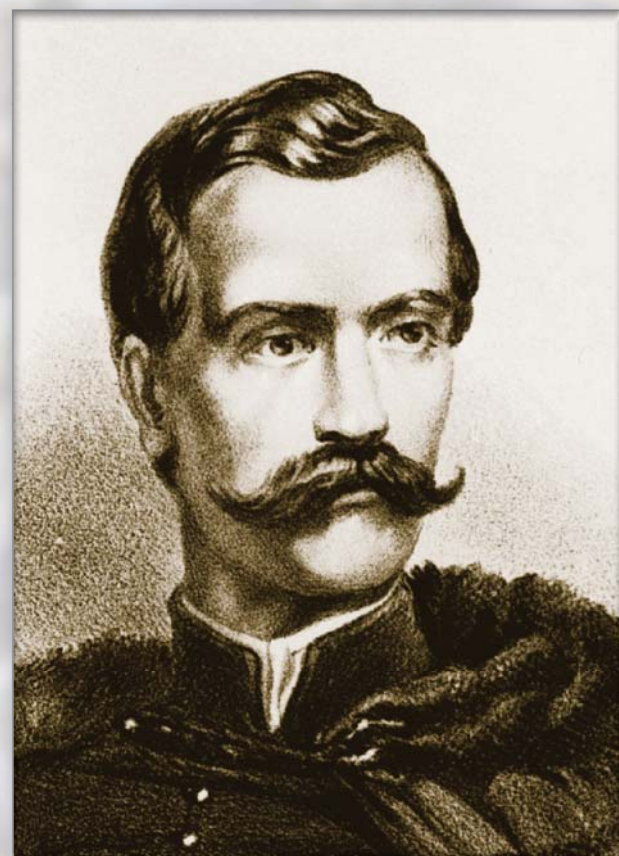
Władze carskie rzuciły przeciwko powstańcom ponad 100-tysięczną armię, która postępowała brutalnie i z okrucieństwem, pacyfikowano i palono wsie. Złą sławą na Litwie zapisał się generał-gubernator Michał Murawjow zwany „Wieszatелеm”, a w Królestwie Kongresowym równie brutalnie postępował namiestnik hrabia Fiodor Berg.

Gen. Ludwik Mierosławski
– dyktator Powstania
Domena publiczna

Gen. Romuald Traugutt –
dyktator Powstania
Domena publiczna

Gen. Marian Langiewicz –
dyktator Powstania
Domena publiczna

Gen. Zygmunt Padlewski
– jeden z czołowych
przywódców Powstania
w Królestwie Kongresowym
Domena publiczna

Powstańcy w ciągu niemal dwóch lat stoczyli ok. 1200 bitew i potyczek. Historycy sądzą, że przez oddziały powstańcze przewinęło się około 200 tys. osób, zarówno z rodzin szlacheckich, jak i w mniejszym stopniu z mieszczaństwa i chłopstwa. Mimo początkowych sukcesów powstanie zakończyło się klęską. W Królestwie Polskim na polach bitew poległo kilkanaście tysięcy powstańców. Rozstrzelano bądź powieszono 700 osób, ok. 38 tys. wysyłano etapami na Syberię, a prawie 10 tys. wyemigrowało na Zachód Europy. Władze rosyjskie skonfiskowały kilka tysięcy majątków szlacheckich, oddając je na licytację lub obdarowując nimi oficerów rosyjskich. W ramach represji wiele miast pozbawiono praw miejskich, przyczyniając się do ich upadku. Skasowano klasztory, które podejrzewano o pomoc udzielaną powstańcom.

W Wilnie 22 marca 1864 powieszono komisarza Rządu Narodowego na Litwę, pochodzącego z Białorusi, Konstantego Kalinowskiego, a 5 sierpnia 1864 na stokach Cytadeli Warszawskiej, również przez powieszenie, stracono ostatnich członków Rządu Narodowego: Romualda Traugutta, Romana Żulińskiego, Józefa Toczyskiego, Rafała Krajewskiego i Jana Jeziorańskiego; ale już wcześniej, bo 15 maja 1863 rozstrzelano w Płocku gen. Zygmunta Padlewskiego. W Twierdzy Kijowskiej Rosjanie rozstrzelali przywódców Powstania Styczniowego walczących na terenie guberni ukraińskich: Maurycyego Drużbackiego, Adama Zielińskiego, Romualda Olszańskiego, Tadeusza Rakowskiego, Karola Rudzkiego, Platona Krzyżanowskiego oraz Władysława Padlewskiego (ojca wspomnianego gen. Zygmunta Padlewskiego). Tysiące innych skazano na dożywotnią lub wieloletnią katorgę.

Powstanie Styczniowe, mimo bohaterstwa powstańców upadło, ale pamięć o nim weszła na trwałe nie tylko do skarbnicy polskiego dziedzictwa historycznego, ale wpłynęła także na dzieje narodów tworzących przed rozbiorem wspólne z Polakami wielonarodowe państwo Rzeczpospolitą – zwłaszcza na Litwinów, Ukraińców i Białorusinów.

Powstanie pod naporem wroga upadło, ale pamięć o nim kształtowała patriotyzm Polaków i przetrwała po nasze czasy.

Spółeczeństwo Przemyśla i regionu wobec Powstania Styczniowego

Wybuch Powstania Styczniowego zmobilizował patriotyczne kręgi społeczeństwa polskiego. Polacy z Galicji, a nawet przedstawiciele żyjącej tam ludności ukraińskiej i żydowskiej, nie tylko solidaryzowali się z walczącymi przeciwko Rosji powstańcami, ale także zasilali szeregi powstańcze, wspierali walczących materialnie i propagowali sprawę polską wśród innych narodów. W galicyjskich miastach oraz w dworach ziemiańskich powstawały konspiracyjne komitety powstańcze, gromadzono broń, werbowano ochotników, drukowano patriotyczną literaturę. Tak też było w Przemyśle i okolicy, mieście i regionie znanym już z wcześniejszych konspiracji i narodowych manifestacji.

Zamek Kazimierzowski w Przemyślu. Widok współczesny
fot. S. Stepien

Informacje o przygotowaniach do Powstania Styczniowego do grodu nad Sanem docierały już w połowie roku 1862. Przywódcy powstania już wówczas nawiązali kontakty z miejscową społecznością, a także mianowali tam swych oficjalnych przedstawicieli. Od początku powstania w mieście uaktywniło się środowisko patriotyczne skupione głównie wokół dwóch znanych przemyskich adwokatów Aleksandra Dworskiego i Walerego Waygarta. Pierwszy z nich stanął na czele Powstańczego Komitetu Miasta, drugi zaś był komisarzem wojennym w obwodzie przemyskim.

Zamek Sapiehów w Krasieczynie. Widok współczesny
fot. S. Stepien

W okolicy zaś ogniskami powstańczej konspiracji stały się okoliczne dwory ziemiańskie: Lipskich na podprzemyskim Błoniu, Pawlikowskich w Medyce, Sapiehów w Krasieczynie, Kowalskich w Birczy, Porembalskich w Kotowie i Rudawce. Korzystając z oddalenia dworów ziemiańskich od miejskich posterunków austriackiej policji, tam mobilizowano

Dworek Pawlikowskich w Medyce. Widok współczesny
fot. S. Stepien

miejscowe społeczeństwo do niesienia pomocy materialnej dla walczących, gromadzono broń i żywność, odlewano kule karabinowe, szyto mundury, a także werbowano ochotników do powstania, a nawet prowadzono ich szkolenie. Tak było np. u Pawlikowskich w Medyce, gdzie naczelnik wojenny województw lubelskiego i podlaskiego płk. Marcin Borelowski ps. „Lelewel” po przegranej bitwie pod Krasnobrodem 24 marca 1863, przekroczył granicę z Austrią i w miejscowym dworze formował kolejny oddział do trwającej kampanii wojennej.

Szczególną rolę w Powstaniu Styczniowym odegrał właściciel Krasieczyna Adam Sapieha syn Leona, jednego z dowódców Powstania Listopadowego. Książę Adam z ramienia Rządu Narodowego stanął na czele Komitetu Powstańczego Galicji Wschodniej. Znana jest jego aktywna współpraca z gen. Antonim Jeziorańskim. Gdy ze względu na pełnioną funkcję zmuszony był przebywać we Lwowie, w Krasieczynie w działalność na rzecz powstania silnie zaangażowała się jego matka księżna Jadwiga Sapieżyna. To ona patronowała powstałemu wówczas Komitetowi Pań, zwanemu także Komitetem Niewiast Polskich. Podobnie Helena Pawlikowska z pobliskiej Medyki, która nie szczędząc własnych pieniędzy, organizowała liczne społeczne zbiórki na rzecz powstańców. Na czele Komitetu stała Joanna Waygartowa, a w jego skład weszło szereg kobiet z Przemyśla i okolicy. Angażowały się w gromadzenie i przechowywanie broni, środków opatrunkowych i lekarstw, szyły powstańcze mundury. Niektóre z kobiet przedostawały się przez austriacko-rosyjską granicę i z bronią w rękę walczyły razem z mężczyznami w oddziałach powstańczych, ale przede wszystkim były tam sanitariuszkami i kurierkami, jak np. przemysłanka Klotylda Weinigerowa, czy nieznaną z imienia pani Decowska z Żołyni.

Oprócz Przemyśla, Medyki i Krasieczyna, znaczącym ośrodkiem powstańczym była Bircza, będąca wówczas powiatem należącym do cyrkułu sanockiego. Tam bardzo aktywnie w działalność powstańczą włączył się miejscowy ziemianin Jan

Porembalski. W szeregi powstańcze wstąpił jego brat Władysław, wówczas uczeń rzeszowskiego gimnazjum. Walczył w oddziale wspomnianego Marcina Borelowskiego. Poległ on pod Małogoszczą, jego ciało sprowadzono do Rudawki i pochowano w rodzinnym grobie.

Z Przemyśla i regionu do oddziałów powstańczych zgłaszali się nie tylko przedstawiciele miejscowej szlachty, duchowieństwa i inteligencji, ale także służba dworska, mieszczanie oraz uczniowie starszych klas gimnazjalnych. Z uczniów przemyskiego gimnazjum w Powstaniu Styczniowym walczyli m.in.: Franciszek Bobowski, Emil Łoś, Leonard Tarnański, Franciszek Tranda oraz Zygmunt Gorazdowski (późniejszy kapłan i święty Kościoła katolickiego).

Dawny dworek Lipskich na Błoniach w Przemyślu. Widok współczesny
fot. S. Stepien

Powstańcy z Przemyśla i okolic walczyli w różnych oddziałach, m.in. pod rozkazami Antoniego Jeziorańskiego, Leona Czechowskiego, Józefa Wysockiego. Ilu ich było, trudno dziś określić, na pewno ponad dwustu, kilkunastu z nich poległo, wielu zostało rannych. Mieszkańcy Przemyśla i regionu wspierali Powstanie Styczniowe materialnie, propagowali publicznie jego cele, za co byli więzieni lub poddani różnym represjom władz zaborczych.

Pałac Kowalskich (wcześniej Humnickich) przebudowany w poł. XIX w. w Birczy. Widok współczesny
fot. S. Stepien

Wiele nazwisk powstańców styczniowych udało się ustalić, ale wielu pozostanie anonimowych. Żyjąc skromnie nie podkreślali swego patriotyzmu, uważając, że praca dla Ojczyzny jest normalnym ludzkim obowiązkiem.

Po Powstaniu – „Zaciszna przystań” w grodzie nad Sanem i okolicy

Gdy Powstanie Styczniowe upadło, jego uczestnicy pochodzący z Przemyśla i okolicy, jeśli nie wpadli w ręce rosyjskie, powrócili do domów. Ci zaś, którzy dostawszy się do niewoli zostali skazani na więzienie lub katorgę, po jej odbyciu także „szukali swego miejsca na ziemi”, mieszkania i pracy. Ci co przerwali naukę starali się ją kontynuować, aby później pracować w zdobytym zawodzie. W Przemyślu zdecydowało się osiąść także wielu powstańców z zaboru rosyjskiego. Nie mogli lub nie wyobrażali sobie dalszego życia pod carskim knutem.

Przemyśl był wówczas pod względem wielkości i zaludnienia drugim po Lwowie miastem Galicji z coraz liczniejszą inteligencją duchowną i świecką. Był stolicą dwóch katolickich diecezji (łacińskiej i greckokatolickiej), z seminariami duchownymi, liczącym się gimnazjum, rozbudowaną administracją i sądownictwem oraz garnizonem wojskowym.

Byli powstańcy osiadając tam podejmowali pracę, zakładali rodziny, angażowali się w życie kulturalne, oświatowe, społeczne i gospodarcze. Z Przemyślem i regionem miało związek lub osiadło kilku bohaterskich dowódców Powstania Styczniowego, m.in.:

Leon Czechowski (1797–1888) – pułkownik wojsk powstańczych, jeden z głównych dowódców Powstania Styczniowego, weteran Powstania Listopadowego

Plk. Leon Czechowski
Domena publiczna

Urodził się w 7 kwietnia 1797 w Myślatyczach na Lwowszczyźnie. Uczył się w przemyskim gimn., a następnie ukończył Wydział Filozofii na

Panorama Przemyśla z połowy XIX w.
Fragment akwareli T. Rybkowskiego z 1879 r.

Uniwersytecie we Lwowie. Po wybuchu Powstania Listopadowego wziął w nim udział i dosłużył się stopnia kapitana. Po zdławieniu powstania powrócił do Galicji. Więziony przez Austriaków, po wyjściu na wolność w 1848 walczył w powstaniu węgierskim, służąc pod dowództwem gen. Józefa Bema. W 1853 wyjechał do Francji, ale na wieść o wybuchu Powstania Styczniowego zaciągnął się w jego szeregi. Zorganizował wówczas własny, liczący 600 żołnierzy oddział powstańczy, składający się w znacznej części z młodzieży ze Lwowa, Przemyśla i Jarosławia. Mianowany pułkownikiem stoczył wiele bohaterskich potyczek. Wyparty przez Rosjan do Galicji ukrywał się w pobliżu Jarosławia, został jednak aresztowany, a następnie uwięziony w Przemyślu. Wolność odzyskał w 1866. Resztę swojego życia związał z Jarosławiem. Zmarł tam 8 czerwca 1888 i został pochowany na tamtejszym cmentarzu.

Antoni Dąbrowski (1835–1893) – major wojsk powstańczych

Przyszedł na świat 21 lutego 1835 we wsi Wierzbłany. Jego ojciec Wincenty Dąbrowski był weteranem Powstania Listopadowego, odznaczonym za męstwo orderem Virtuti Militari, matka zaś Paulina z domu Balińska była córką lekarza w oddziałach Jana Henryka Dąbrowskiego – Tomasza Balińskiego. Antoni do wybuchu powstania pracował jako dzierżawca majątków ziemskich na Lubelszczyźnie. Po jego wybuchu wraz ze swym wujem Aurelim Balińskim zaciągnął się do oddziału gen. M. Langiewicza. Wsławił się męstwem w wielu bitwach i dosłużył się stopnia majora. Po upadku Powstania Styczniowego emigrował wraz z matką do Wiednia. W 1865 powrócił do Galicji i osiadł w Medyce, gdzie pomagał w zarządzaniu

majątkiem Mieczysława Paulikowskiego. W 1878 objął w dzierżawę folwarki w Medyce i Szehyniach. Znany był z aktywnej działalności charytatywnej. Przyczynił się do wybudowania szkoły ludowej w Medyce. W latach 1869–1893 sprawował szereg funkcji publicznych. Był członkiem Galicyjskiego Towarzystwa Gospodarskiego w Przemyślu (1869–1892), przysięgłym rzeczoznawcą dla realności przy Sądzie Obwodowym w Przemyślu, sekretarzem rady nadzorczej Towarzystwa Naftowego w Przemyślu (1886), a także aktywnym działaczem Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”. Zmarł 2 sierpnia 1893 w Szehyniach, został pochowany na cmentarzu parafialnym w Medyce.

Wincenty Roman Paprocki (ok. 1839–1910) – dowódca konnego oddziału powstańczego

Urodził się w miejscowości Kuchary ok. 1839 w rodzinie ziemiańskiej. Uzyskał wykształcenie geometry. Po wybuchu Powstania Styczniowego wziął aktywny udział w działaniach zbrojnych. Najpierw służył w oddziałach Józefa Władysława Ruckiego i Zygmunta Adama Chmieleńskiego. Awansował na porucznika i dowodził własnym oddziałem konnym. Stoczył kilkanaście potyczek z Rosjanami, m.in. w pobliżu Buska, Chmielnika oraz Pińczowa. Podczas jednej z potyczek dostał się do niewoli rosyjskiej, z której wykupił go ojciec. Chcąc go chronić wysłał za granicę. Przebywał we Francji, Sycylii i Egipcie. W 1879 zamieszkał w Przemyślu. Z tym miastem związał też resztę swojego życia. Pracował jako urzędnik Towarzystwa Zaliczkowego Rolnego. Od 1884 do 1910 był aktywnym członkiem przemyskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”. Zmarł 14 grudnia 1910 w Przemyślu i został pochowany na Cmentarzu Głównym.

Kobiety – ciche bohaterki Powstania Styczniowego

Antonina Karolina Dworska (1829–1899)

Urodziła się 30 sierpnia 1829 we Lwowie, jako córka Antoniego Bilińskiego i Zuzanny z d. Sikorskiej. 22 stycznia 1848 wyszła za mąż za prawnika Aleksandra Dworskiego, późniejszego burmistrza w Przemyślu. Doczekała się dzieci: Kazimierza Augusta, Stanisława, Tadeusza. W 1855 rodzina zamieszkała w Przemyślu. Jeszcze przed powstaniem ich mieszkanie pod pozorem spotkań towarzyskich stało się silnym ośrodkiem działalności patriotycznej. Po wybuchu Powstania Styczniowego Antonina, podobnie jak jej mąż, w aktywny sposób zaangażowała się w pomoc dla powstańców. Była członkinią Komitetu Pań w Przemyślu. Zajmowała się gromadzeniem żywności i materiałów opatrunkowych dla powstańców, a także zbieraniem funduszy na cele powstańcze. W szczególny sposób poświęciła się opiece nad poszkodowanymi w walkach. Gdy Czartoryscy w swym pałacu w Sieniawie urządzili szpital dla rannych powstańców, wyjechała tam i całkowicie poświęciła się opiece nad rannymi. Po powstaniu angażowała się w Przemyślu w działalność charytatywną i kulturalną. Zmarła 4 sierpnia 1899 w Przemyślu i została pochowana w grobowcu rodzinnym na Cmentarzu Głównym.

Antonina Karolina Dworska
MNZP

Ewa Wiktoria Longchamps de Bérier (1817–1898)

Urodziła się we Lwowie jako córka Franciszka Ksawerego Pola oraz Eleonory z d. Longchamps de Bérier. Była siostrą znanego pisarza i działacza społecznego Wincentego Pola. 28 lipca 1840 została żoną Wincentego Longchamps de Bérier, ze związku z którym doczekała się 4 dzieci: Bogusława, Wincentego, Zygmunta i Kazimiery. Wszyscy synowie brali udział w Powstaniu Styczniowym. Ona również silnie zaangażowała się w działalność powstańczą. W jej mieszkaniu odlewano kule dla walczących, a także udzielano schronienia zmierzającym do powstania ochotnikom. Aktywnie angażowała się także w działalność charytatywną. W 1868 założyła w Przemyślu Towarzystwo Pań Dobroczynności

Ewa Wiktoria Longchamps de Bérier
MNZP

św. Wincentego à Paulo. Zmarła 28 marca 1898 we Lwowie, została pochowana na Cmentarzu Łyczakowskim.

Helena Pawlikowska (1837–1918)

Pochodziła z ziemiańskiej rodziny Dzieduszyckich. Przyszła na świat 20 lutego 1837 w Korniahtowie. 11 czerwca 1859 wyszła za mąż za Mieczysława Pawlikowskiego (1834–1903) i przeprowadziła się do majątku męża w Medyce. Ze związku tego małżonkowie doczekali się 2 synów: Jana Gwalberta oraz Tadeusza. Po wybuchu Powstania Styczniowego małżonkowie bardzo aktywnie zaangażowali się w działalność konspiracyjną. Helena stanęła na czele Obwodowego Komitetu Niewiast Polskich powstałego we Lwowie, zwano ją „Samarytanką Powstańców”. Współpracowała z płk. M. Borelowskim w werbunku i szkoleniu ochotników do powstania. Była też kurierką, zbierała pieniądze na rzecz „Skarbu Narodowego”. Za działalność patriotyczną była przez władze austriackie prześladowana i musiała wyjechać za granicę. Po powrocie zamieszkała w Krakowie. Po śmierci męża

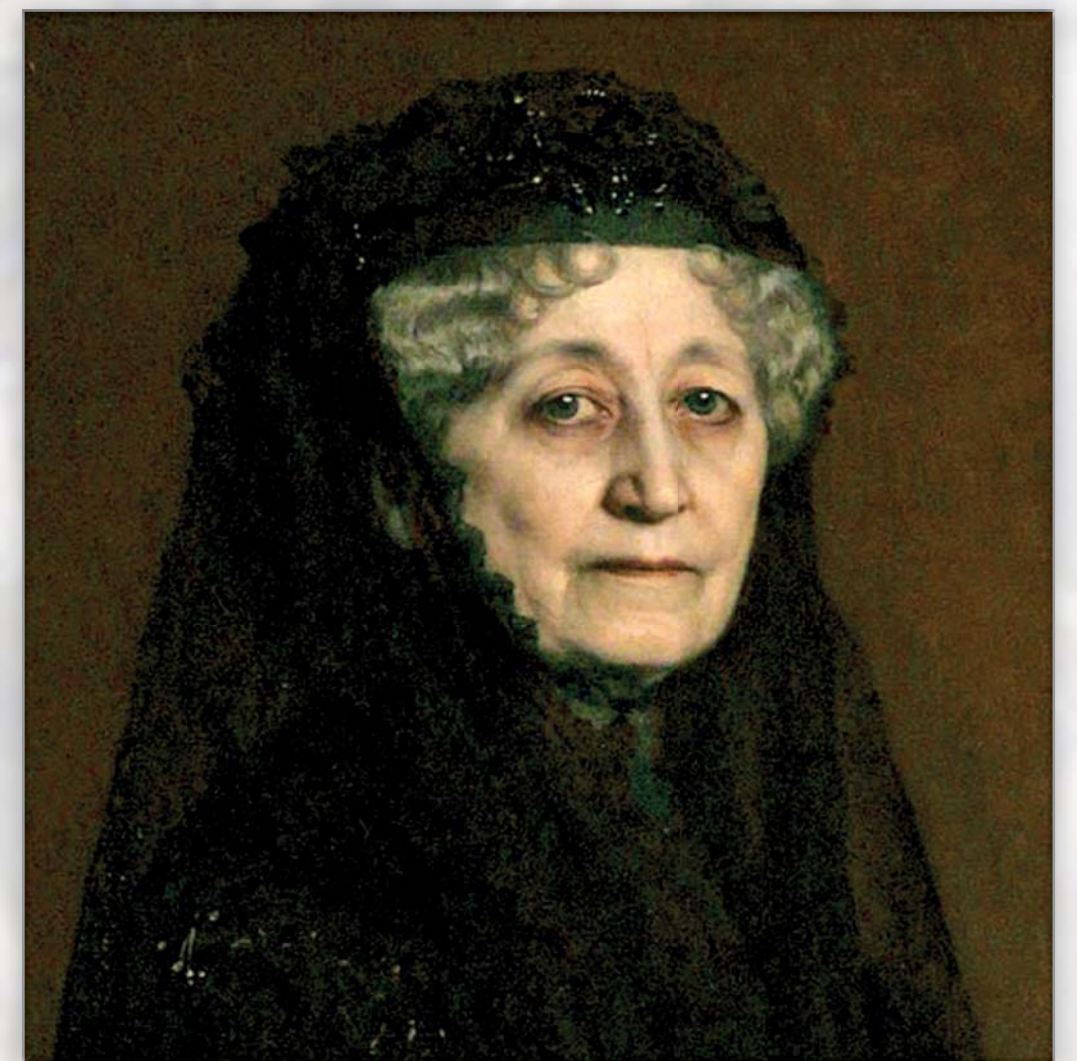

Helena Pawlikowska
Domena publiczna

w 1903 przeprowadziła się do Lwowa. Zmarła tam 12 października 1918. Została pochowana w kaplicy Pawlikowskich na cmentarzu parafialnym w Medyce.

Jadwiga Klementyna Sapieżyna (1806–1890)

Urodziła się 9 lipca 1806 w Podzamczu koło Maciejowic. Pochodziła z rodziny magnackiej. Była córką Stanisława Kostki Zamoyskiego i Zofii z d. Czartoryskiej. 9 grudnia 1825 poślubiła w Puławach księcia Leona Sapiechę, późniejszego właściciela Krasiczyna. W 1830 jej mąż wziął czynny udział w Powstaniu Listopadowym. Natomiast ich syn Adam Stanisław Sapieha był jednym z galicyjskich przywódców Powstania Styczniowego. Ona także aktywnie zaangażowała się w działalność powstańczą inicjując, a potem patronując powstańczemu Komitetowi Pań w Przemyślu. Po upadku powstania zajęła się głównie działalnością dobroczynną. Zmarła 29 marca 1890 w Krasiczynie pod Przemyślem i została pochowana w kaplicy rodowej na zamku.

Jadwiga Klementyna Sapieżyna
Portret pędzla L. Horowitza z 1882. Domena publiczna

Joanna Waggartowa (?–1900)

Pochodziła z rodziny ziemiańskiej Baczyńskich. Po ślubie zamieszkała wraz z mężem – Walerym Waggartem w Przemyślu. Po wybuchu Powstania Styczniowego zaangażowała się w działalność patriotyczną. Wspierała ochotników z Galicji. Zajmowała się gromadzeniem zapasów oraz zbieraniem funduszy dla powstańców, przyjmowaniem wolontariuszy, ułatwianiem ucieczek z więzień. W jej domu wyrabiano naboje. Była również kurierką, osobiście przewożąca broń. Doczekała się 2 córek: Marii Eugonii (ur. 1857 r.) oraz Wincenty (ur. 1854 r.). Ta ostatnia została żoną znanego przemyskiego adwokata, działacza społecznego i polityka, również powstańca, Leonarda Tarnawskiego. Pod koniec życia Waggartowie zamieszkali w rodzinnym folwarku w Podliskach Małych. Tam Joanna zmarła i podobnie jak mąż została pochowana na miejscowym cmentarzu.

Byli powstańcy – posłowie, burmistrzowie, radni

Aleksander Dworski (1822–1908) – burmistrz Przemysła, poseł do Sejmu Krajowego

Aleksander Dworski
MNZP

Urodził się 12 grudnia 1822 we Lwowie, gdzie ukończył prawo na tamtejszym uniwersytecie. W 1855 został adwokatem w Przemysłu i z miastem tym związał się na całe życie. Po wybuchu Powstania Styczniowego stanął na czele przemyskiego okręgu powstańczego. Po upadku powstania aktywnie działał na polu charytatywnym, społecznym oraz politycznym. Już w 1865 został wybrany na członka rady miejskiej. W kolejnych latach sprawował funkcję najpierw zastępcy burmistrza (1867–1870), a następnie burmistrza Przemysła (1881–1901). Ponadto był członkiem Rady Powiatowej (1867–1908) i do 1872 wicemarszałkiem powiatu przemyskiego. Sprawując powyższe urzędy starał się dbać o rozwój miasta: zaprowadził wodociągi, elektryfikację i zainicjował budowę szpitala oraz schroniska dla bezdomnych. Od 1889 do 1895 był również posłem do Sejmu Krajowego. Dążył także do ożywienia gospodarczego miejscowego społeczeństwa. Przez wiele lat był prezesem zarządu Przemyskiej Kasy Oszczędności, prezesem galicyjskiego Związku Miast oraz członkiem Kasyna Mieszczańskiego. Angażował się w działalność przemyskiego oddziału Galicyjskiego Towarzystwa Gospodarskiego, Stowarzyszenia Rękodzielników „Gwiazda”. Wspierał działalność Towarzystwa Muzycznego oraz Towarzystwa Szkoły Ludowej. Jego działania na rzecz Przemysła były docenione przez współczesnych. Jeszcze za jego życia (w 1893) jedną z ulic nazwano jego imieniem, a także nadano mu honorowe obywatelstwo miasta (1901). Został także odznaczony Krzyżem Komandorskim Rycerskiego Orderu Świętego Grzegorza Wielkiego za zasługi na rzecz Kościoła. Zmarł 30 marca 1908 i został pochowany na Cmentarzu Głównym w Przemysłu.

Józef Lanikiewicz (1847–1920) – starosta powiatowy, komisaryczny burmistrz Przemysła

Józef Lanikiewicz
MNZP

Urodził się 10 marca 1847 w Stanisławowie. Był synem sędziego Aleksandra Lanikiewicza. Józef rozpoczął naukę w Gimn. św. Anny w Krakowie, którą kontynuował w Gimn. Franciszka Józefa we Lwowie. Na wieść o wybuchu Powstania Styczniowego przedostał się do Królestwa Polskiego i wstąpił w szeregi powstańcze. Po klęsce powstania powrócił do Galicji i po pewnym czasie podjął pracę w administracji państwowej. Był m.in.: burmistrzem w Śniatynie (1877–1879), komisarzem starostwa w Kołomyi (1879–1882), komisarzem starostwa w Przemysłu (1883–1887), komisarycznym burmistrzem w Stanisławowie (1889), starostą powiatowym w Żółkwi (1890–1895), wiceprezydentem Rady Szkolnej Krajowej (1896–1897), starostą powiatowym w Przemysłu (1898–1910), wiceprezydentem Namiestnictwa we Lwowie (1910–1911), kierownikiem tymczasowego zarządu Dobromila (1912–1914). Następnie od 28 stycznia do 5 listopada 1914 pełnił funkcję komisarycznego burmistrza Przemysła. Jako komisarz rządowy w Przemysłu po wybuchu wojny ostro protestował przeciwko represjom austriackim wobec ludności cywilnej. Na początku listopada 1914 zrezygnował z funkcji komisarza Przemysła ze względu na stan zdrowia. Był żonaty z Teklą z d. Łysakowską, ze związku tego doczekał się córki Janiny. Zmarł 2 marca 1920 w Przemysłu na zawał serca, został pochowany na tamtejszym Cmentarzu Głównym.

Walery Waggart (1821–1902) – adwokat, burmistrz Przemysła, poseł do Sejmu Krajowego

Walery Waggart
MNZP

Urodził się w 1821 w Stopnicy w Królestwie Polskim, następnie jego rodzice przenieśli się do Podlisk Małych w pow. lwowskim. Po ukończeniu prawa na Uniwersytecie Lwowskim uzyskał aplikację adwokacką. W 1854 zamieszkał w Przemysłu, gdzie otworzył własną kancelarię adwokacką. Po wybuchu Powstania Styczniowego został z ramienia Rządu Narodowego komisarzem wojennym w obwodzie przemyskim. Na polu działalności powstańczej wspierała go jego żona Joanna z d. Baczyńska. Po upadku Powstania Styczniowego kontynuował pracę adwokacką, ale także silnie angażował się w działalność polityczną oraz społeczną. Od 1873 do 1889 był posłem do Sejmu Krajowego. W latach 1879–1883 pełnił funkcję zastępcy członka Wydziału Krajowego we Lwowie. Był także radnym Przemysła, wchodził w skład Rady Powiatu. W latach 1873–1881 sprawował urząd burmistrza Przemysła. W trakcie kadencji zasłużył się dla rozwoju infrastruktury miejskiej. Należał też do szeregu lokalnych towarzystw społecznych i kulturalnych. Był prezesem Towarzystwa Muzycznego (1865–1875); jednym z założycieli Towarzystwa Dramatycznego; prezesem Stowarzyszenia Rękodzielników „Gwiazda” (od 1869 r.). Po przejściu na emeryturę zamieszkał wraz z żoną w rodzinnym majątku w Podliskach Małych. Tam też zmarł 22 września 1902 i został pochowany na miejscowym cmentarzu. W 1913 w dowód wdzięczności dla jego zasług dla miasta, jednej z ulic Przemysła nadano jego imię.

Byli powstańcy – aktywni działacze społeczni

Leopold Franciszek Hauser (1844–1908) – sędzia, publicysta, archiwariusz

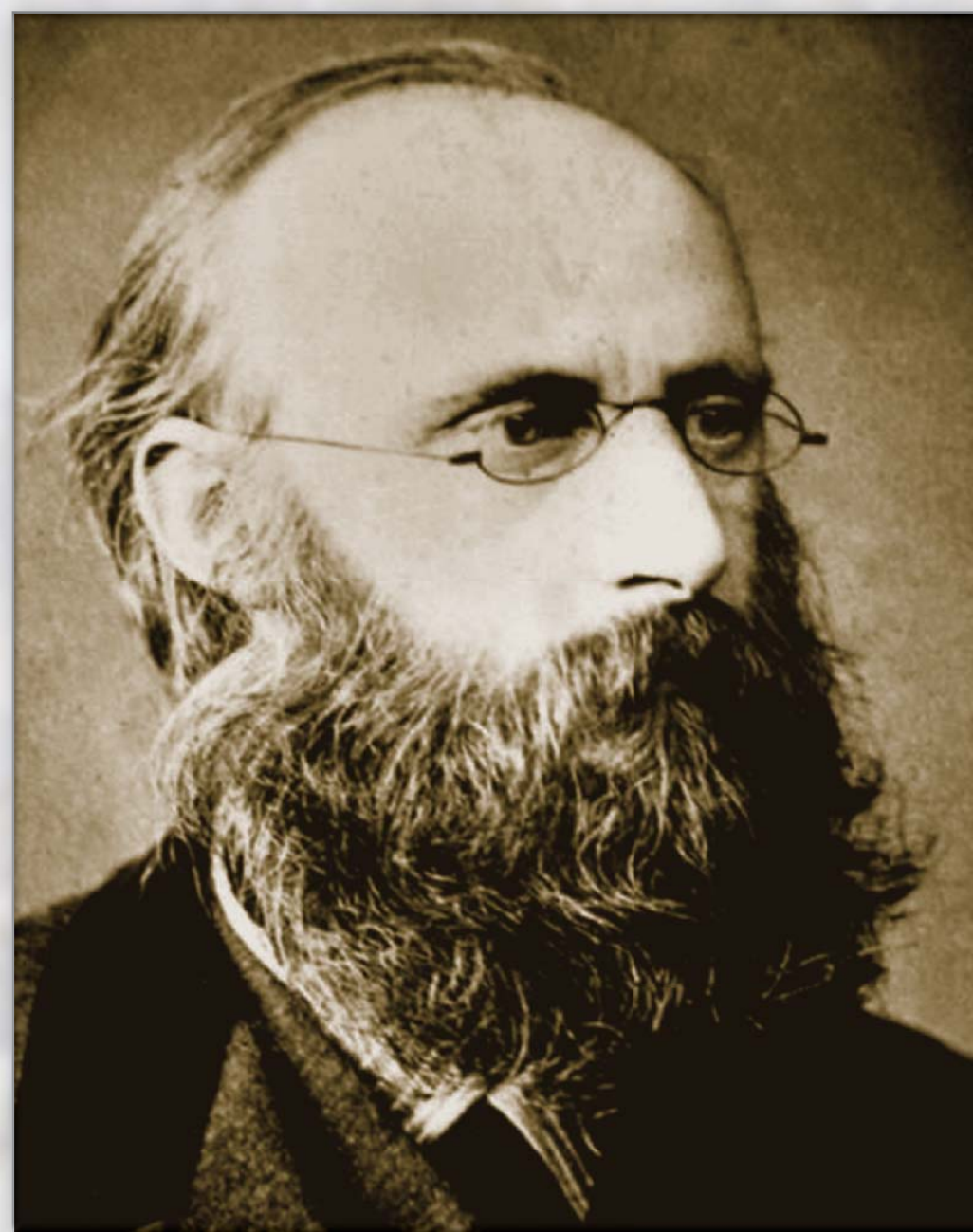

Leopold Hauser
MNZP

Urodził się 22 listopada 1844 w Kałuszu jako syn Rudolfa Hausera oraz Emilii z d. Frühwirth. W 1863 ukończył gimn. w Przemyślu, następnie rozpoczął studia na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Lwowskiego. Przerwał je jednak wstępując w szeregi powstańcze. Wróciwszy do Lwowa kontynuował przerwane studia prawnicze, nie zaprzestał jednak działalności konspiracyjnej. Studia ukończył w 1867 i rozpoczął praktykę zawodową jako auskultant w Sądzie Obwodowym w Przemyślu. W 1873 pracował w Sądzie Powiatowym w Ustrzykach Dolnych. W roku następnym powrócił do Przemyśla i objął stanowisko adiunkta sądowego. W 1876 ożenił się z Wandą Kamilą Daukszańką, ze związku tego doczekał się 3 córek – Marii, Olgi i Stefanii. W 1882 został ze względu na krytykę prasową ówczesnego systemu sądownictwa przeniesiony karnie do Sądu Obwodowego w Samborze. Pracował tam do 1883. Następnie w latach 1884–1908 pracował: jako sędzia kolejno w Sądzie Powiatowym w Monasterzyskach (1884–1886), Sądzie Powiatowym w Żółkwi (1887–1893), Sądzie Krajowym we Lwowie (1893–1896) i wreszcie w Wyższym Sądzie Krajowym (1897–1908). Od 1907 był prezydentem Krajowego Związku Sędziów. Lata jego pobytu w Przemyślu były bardzo owocne w dziejach miasta. W latach 1879–1882 był radnym gminnym i powiatowym w Przemyślu. Prowadził również szeroko pojętą działalność społeczno-kulturalną. Był inicjatorem i współzałożycielem Przemyśkiego Towarzystwa Dramatycznego, członkiem Stowarzyszenia Rękodzielników „Gwiazda” oraz Przemyśkiego Towarzystwa Muzycznego. Działał w Ochotniczej

Straży Ogniowej. W latach 1879–1882 powierzono mu pieczę nad miejskimi aktami historycznymi. Nie tylko uporządkował je, ale na podstawie ich treści opracował i wydał drukiem *Monografię miasta Przemyśla* (wyd. 1883). Publikował swe artykuły na łamach prasy przemyskiej, ale także krakowskiej i lwowskiej. Zmarł 9 maja 1908 we Lwowie i został pochowany na Cmentarzu Łyczakowskim.

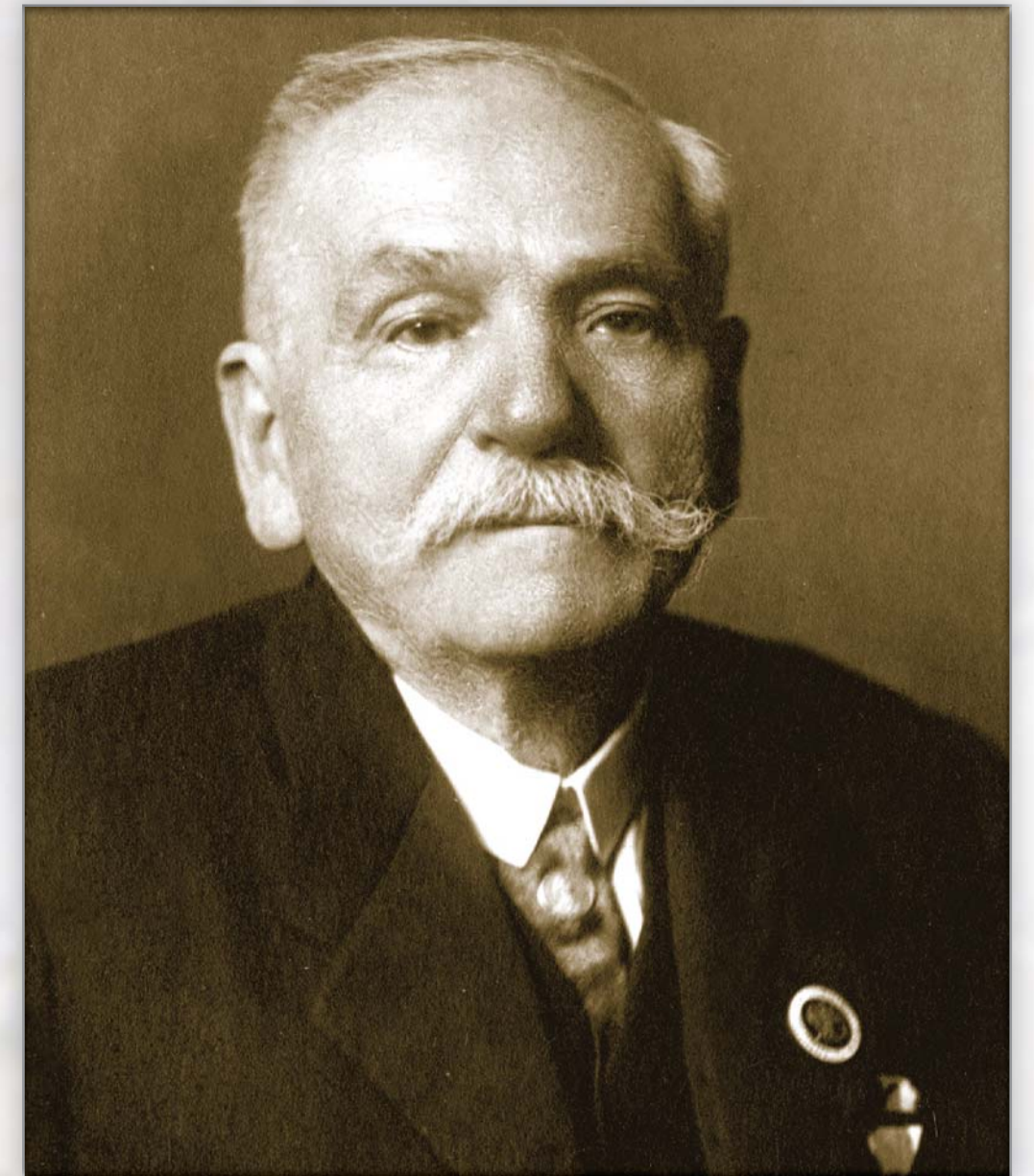
Mieczysław Pawlikowski (1834–1903) – właściciel ziemski, publicysta i literat

Mieczysław Pawlikowski
Domena publiczna

Urodził się 9 września 1834 jako syn majątnego ziemianina Józefa Gwalberta Pawlikowskiego oraz Henryki z d. Dzieduszyckiej. Wykształcenie zdobył we Lwowie, na tamtejszym uniwersytecie, na Wydziale Prawa. Po wybuchu Powstania Styczniowego razem z żoną Heleną wziął w nim aktywny udział. Został pomocnikiem komisarza Rządu Narodowego na obszar Galicji Wschodniej (1863–1864). W majątku Pawlikowskiego mobilizowano i szkolono ochotników do powstania. 1 marca 1864 został aresztowany i uwięziony we Lwowie, a następnie skazany na 3 lata więzienia w Ołomuńcu. 20 listopada 1865 został zwolniony na skutek amnestii. Osiadł w Krakowie. W 1867 założył Towarzystwo Narodowo-Literackie. Od 1879 do 1883 był wiceprezesem Krakowskiego Towarzystwa Rolniczego. Przez wiele kolejnych lat zajmował się działalnością publicystyczną oraz literacką. Od 1880 do 1883 pełnił funkcje wiceprezesa Towarzystwa Tatrzaskiego. Był również członkiem Towarzystwa Muzeum Narodowego Polskiego w Rapperswilu oraz Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Krakowie. Zmarł 23 grudnia 1903 w Krakowie, 28 grudnia tr. został pochowany na cmentarzu parafialnym w Medyce w rodzinnej kaplicy Pawlikowskich.

Leonard Tarnawski (1845–1930) – adwokat, poseł do Sejmu Krajowego, poseł do Sejmu Ustawodawczego II RP, radny miejski

Leonard Tarnawski
Domena publiczna

Urodził się 21 grudnia 1845 w Piskorowicach, w rodzinie ziemiańskiej. Był synem Andrzeja Tarnawskiego i Teresy z d. Kostrzewskiej. Do Powstania Styczniowego zaciągnął się będąc uczniem gimnazjum w Przemyślu, pomimo iż był słabego zdrowia wziął udział w wielu walkach i został ranny w bitwie pod Tuczępami. Po powstaniu zakończył gimnazjum w Przemyślu i studia na Wydziale Prawa Uniwersytetu Lwowskiego. Na Uniwersytecie Jagiellońskim uzyskał w 1874 tytuł doktora. Od 1878 pracował w Przemyślu w kancelarii adwokackiej W. Waggarta, późniejszego teścia. Następnie otworzył własną kancelarię, którą prowadził do 1930. Przez wiele lat pełnił funkcję radnego miejskiego i powiatowego oraz wicemarszałka powiatu przemyskiego. Od 1902 do 1907 był posłem do Sejmu Krajowego we Lwowie (1902–1907), zaś później w latach 1919–1922 (po odzyskaniu przez Polskę niepodległości) posłem do Sejmu Ustawodawczego II RP. Aktywnie działał na polu społecznym, politycznym oraz charytatywnym. Należał do Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”. Był także zaangażowany w powstanie oraz działalność innych przemyskich organizacji charytatywnych, kulturalnych, pedagogicznych oraz oświatowych. W latach 1909–1923 pełnił szaczną funkcję prezesa Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Przemyślu. Współpracował z miejscowymi czasopismami: „Gazetą Przemyską”, „Sanem”, „Ziemią Przemyską”. Jego dom przy ul. Grodzkiej w Przemyślu w czasach austriackich był nazywany „Ambasadą Polską”. Zmarł 6 września 1930 i został pochowany na Cmentarzu Głównym w Przemyślu. Jedną z ulic na terenie miasta nosi jego imię.

Duchowni katoliccy związani z Powstaniem Styczniowym

Józef Fałat (1841–1933) – kapłan rzymskokatolicki, powstaniec, pedagog

Urodził się 12 września 1841 w Tuligłowach, w rejonie gródeckim, w rodzinie miejscowego organisty. Jako uczeń gimnazjum zaciągnął się w szeregi powstańcze. Po upadku powstania wstąpił do Seminarium Duchownego w Przemyślu. Świecenia kapłańskie uzyskał w 1868. Był kolejno: wikarym w katedrze przemyskiej, Dobrzechowie, Przeworsku, Rzeszowie. W Rzeszowie został katechetą w Męskim Seminarium Nauczycielskim. Prowadził tam także zajęcia z pedagogiki, dydaktyki i historii pedagogiki. Jako miłośnik nauki wygłaszał referaty oraz odczyty zarówno na księzowskich kongregacjach dekanalnych jak również w miejscowej „Czytelnicy Ludowej”. 1 lutego 1890 został dyrektorem Seminarium Nauczycielskiego Żeńskiego w Przemyślu. Zyskał tam ogromną sympatię wśród uczniów, ze względu na swoją

Katedra rzymskokatolicka w Przemyślu w 2. poł. XIX w.
MNZP

ogromną życzliwość wobec ubogich. W latach 1910–1911 był też członkiem Towarzystwa Polskiej Bursy Ludowej, którego celem było ułatwianie zdobycia wykształcenia zdolnej niezamożnej młodzieży. W 1910 uzyskał godność prałata. W 1912 przeszedł na emeryturę. Pod koniec życia zamieszkał u brata Juliana (słynnego już wtedy malarza) w Bystrej na Śląsku Cieszyńskim. Zmarł tam 21 sierpnia 1933 i został pochowany na lokalnym cmentarzu.

Ks. Teofil Łękowski
Muzeum Archidiecezjalne

Teofil Karol Łękowski (1834–1923) – kapłan rzymskokatolicki, powstaniec, historyk, pedagog

Pochodził z rodziny mieszczańskiej zamieszkałej w Przemyślu. Urodził się 8 lutego 1834 jako syn Michała i Marianny Łękowskich. Ukończył studia teologiczne w Seminarium Duchownym w Przemyślu i 1 czerwca 1857 otrzymał święcenia kapłańskie. Następnie w latach 1857–1858 był wikarym w Strzyżowie n. Wisłokiem i Dobrzechowie. W 1858 został katechetą w gimnazjum w Drohobyczu. W 1862 za działalność patriotyczną przeniesiono go karnie do Leżajska. W czasie Powstania Styczniowego był czynnie zaangażowany w pomoc powstańcom. W latach 1866–1888 był dyrektorem prywatnej żeńskiej szkoły wydziałowej w Przemyślu prowadzonej przez ss. Benedyktynki. W 1868 założył w Przemyślu Towarzystwo św. Wincentego à Paulo, na którego czele stał przez 42 lata. Przy ochronce ss. Felicjanek założył w 1888 szkołę dla domowych służących. 1877 został kanonikiem honorowym, a w 1886 kanonikiem gremialnym. Od 1899 był prepozytem i infułatem przemyskiej kapituły. W 1918 został również mianowany oficjałem sądu biskupiego. Od 1888 był wykładowcą oraz wicerektorem, a od 1895 rektorem Seminarium Duchownego. W 1900 został opiekunem szkoły organistowskiej. Napisał wiele cennych prac katechetycznych i historycznych, m.in.: *Katechetyka i pedagogika...*, Przemyśl 1903; *Przewodnik dla katechetów*, t. 1–3, Przemyśl 1914–1916; *Katedra przemyska wraz z kościołem filialnym Najświętszego Serca P. Jezusa*, Przemyśl 1906. Zorganizował w Przemyślu ochronkę dla dzieci, nad którą opieka została powierzona ss. Felicjanom. Zmarł w Przemyślu i tam został pochowany.

Leopold Zgodziński (1829–1889) – kapłan rzymskokatolicki, katorżnik

Urodził się 5 listopada 1829 w Markuszowie w mieszczańskiej rodzinie Szymona Zgodzińskiego oraz Elżbiety z d. Czerwińskiej. Gimnazjum ukończył w Lublinie, w 1847 wstąpił do Seminarium Duchownego w tym mieście. 13 marca 1853 uzyskał święcenia kapłańskie. Jeszcze w tym samym roku został wikariuszem, a następnie administratorem w parafii w Krasnymstawie. W tym czasie zaangażował się w działalność patriotyczną, za co władze rosyjskie uwięziły go w twierdzy zamojskiej, a następnie został zesłany w głąb Rosji. Karę odbywał w Kołogrywie w guberni kostromskiej pod nadzorem policyjnym, od 1864 w Warnawinie. Obdarzony talentem plastycznym wykonał szereg rysunków tamtejszych budynków, narzędzi gospodarskich i scen z życia wsi (obecnie w zbiorach Muzeum Niepodległości w Warszawie). Opracował też „Kalendarz historyczny Polski” (rękopis w bibliotece KUL). W 1871 uzyskał zgodę na osiedlenie pod nadzorem na Łotwie. W 1885 uzyskał zwolnienie z zesłania i wówczas zdecydował się opuścić Rosję. Przyjechał do Galicji, gdzie na zaproszenie Adama Sapiehy został kapelanem zamkowej kaplicy w Krasiczynie oraz kustoszem znajdującej się tam okazałej biblioteki rodowej książąt Sapiehów. Zetknął się wówczas z młodym Adamem Stefanem Sapiehą późniejszym biskupem krakowskim i kardynałem. Zmarł 24 grudnia 1889 w Krasiczynie i został pochowany na cmentarzu parafialnym w Śliwnicy.

Grób ks. Leopolda Zgodzińskiego
na cmentarzu parafialnym w Śliwnicy
fot. S. Stepień

Ziemiaństwo, przedsiębiorcy, działacze gospodarczy – weterani Powstania Styczniowego

Michał Dornwald (ok. 1835–1900) – przemysłowiec, radny miejski

Michał Dornwald
MNZP

Urodził się ok. 1835 jako syn Antoniego Dornwalda i Zofii z domu Góreckiej. Był właścicielem fabryki wyrabiającej narzędzia rolnicze. Fabryka została założona w 1862 w Laszkach pod Radymnem. Po wybuchu Powstania Styczniowego wziął w nim aktywny udział. Należał do cywilnego Komitetu Powstańczego Miasta Przemysła. Po powstaniu kontynuował działalność przemysłową. Po pewnym czasie przeniósł swój zakład do Przemysła na Zasanie i wkrótce znacznie go rozbudował, zakładając odlewnię żelaza. Odtąd zakład nosił nazwę Fabryka Machin i Odlewnia Żelaza Michała Dornwalda w Przemyslu. Za produkowane narzędzia rolnicze otrzymywał liczne nagrody na wystawach krajowych i zagranicznych. Był członkiem przemyskiego oddziału Galicyjskiego Towarzystwa Gospodarskiego we Lwowie (1876–1879). Działał na niwie samorządowej, będąc przez wiele lat radnym miasta Przemysła. Zmarł 9 kwietnia 1900 w Samborze, tam został pochowany. Na Cmentarzu Głównym w Przemyslu, w kwaterze powstańców znajduje się jego symboliczny grób.

Adolf Ebenberger (1840–1910) – ziemiańin, dzierżawca dóbr w Żurawicy i Kosienicach

Urodził się 24 października 1840 w Kosienicach. Przed Powstaniem Styczniowym odbywał praktykę gospodarczą w majątku Stadnickich. W 1863 przeprawił się przez granicę i wstąpił do oddziału dowodzonego przez lekarza Mikołaja Nieczaję (z pochodzenia Ukraińca), potem walczył pod rozkazami Kazimierza Bogdanowicza. 17 lutego 1863 w bitwie pod Rudką został ciężko ranny. W tej sytuacji władze powstańcze oddelegowały go do odczytywania i objaśniania chłopom „Złotej hramoty” (dokumentu uwłaszczeniowego). Pod

koniec lutego 1863 został pochwycony przez Rosjan i umieszczony w więzieniu w Krasnymstawie. Nie udało mu się jednak dostatecznie dowieść winy, ale został wydalony do Galicji. Podjął się wówczas dzierżawy majątków ziemskich w Kosienicach i Żurawicy. Swoją działalnością wpływał na podniesienie poziomu gospodarowania na wsi. Aktywnie działał na niwie samorządowej i społecznej. W latach 1887–1910 był członkiem Rady Powiatowej w Przemyslu (1887–1893), działaczem Galicyjskiego Towarzystwa Gospodarskiego. W 1882 należał do komitetu organizacyjnego Wystawy Rolniczo-Przemysłowej w Przemyslu. Zmarł 13 grudnia 1910, został pochowany na cmentarzu w Kosienicach.

Franciszek Gamski (1844–1899) – przedsiębiorca budowlany, radny przemyski, zastępca burmistrza

Franciszek Gamski
MNZP

Urodził się 20 listopada 1844 w Przemyslu. Po wybuchu Powstania Styczniowego przedostał się do Królestwa Kongresowego i wziął aktywny udział w działaniach zbrojnych. Po upadku powstania powrócił do Przemysła. Był przedsiębiorcą budowlanym. Miał cegielnię w Nehrybce. Podejmował prace budowlane i dostarczał materiały, m.in. na budowę szpitala garnizonowego oraz obiektów wojskowych na terenie Przemysła. Był także wieloletnim radnym przemyskim, asesorem, a w latach 1891–1892 także zastępcą burmistrza. Od 1884 działał w Towarzystwie Gimnastycznym „Sokół”. W 1889 został pierwszym prezesem Ochotniczej Straży Pożarnej w Przemyslu. W latach 1890–1892 był również prezesem przemyskiego Towarzystwa Dramatycznego. Zmarł 7 czerwca 1899 w Przemyslu i został pochowany na Cmentarzu Głównym.

Adam Stanisław Sapięha (1828–1903) – właściciel dóbr, poseł na Sejm Krajowy

Adam Stanisław księzę Sapięha
Domena publiczna

Pochodził z rodziny magnackiej, był synem księcia Leona Sapięhy i Jadwigi z d. Zamoyskiej. Studiował w Londynie. Karierę polityczną rozpoczął w roku 1861, kiedy to został wybrany do Sejmu Krajowego. Po wybuchu Powstania Styczniowego stanął na czele Komitetu Powstańczego Galicji Wschodniej. Odegrał znaczącą rolę w wyposażeniu w broń oddziałów powstańczych. Wytropiony przez austriacką policję został 9 lipca 1863 aresztowany. Po paru miesiącach zdołał uciec z więzienia. Dotarł wówczas do Francji, gdzie Rząd Narodowy powierzył mu funkcję komisarza powstańczego na ten kraj oraz na Anglię. W 1865 uzyskał od cesarza Franciszka Józefa amnestię i powrócił do rodzinnego majątku w Krasicy. W 1868 został ponownie wybrany do Sejmu Krajowego, gdzie wraz z ojcem Leonem Sapięhą działał na rzecz porozumienia polsko-ukraińskiego. Po śmierci ojca w 1879 odziedziczył jego miejsce w austriackiej Izbie Panów. Wśród ziemian miał opinię „radykała”. Był zwolennikiem współpracy polsko-ukraińskiej. Wspierał Kościół greckokatolicki, pragnąc silnie związać go z Rzymem i kulturą zachodnią. Położył znaczące zasługi na polu rozwoju gospodarczego Galicji. Od roku 1860 był aktywnym działaczem Galicyjskiego Towarzystwa Gospodarskiego, w 1874 objął w nim funkcję wiceprezesa, a rok później prezesa i pełnił ją do 1900. Angażował się w działalność społeczną i oświatową. Był naczelnikiem Rady Zwiadowczej Krajowego Związku Ochotniczych Straży Pożarnej w Galicji. Stale podtrzymywał kult Powstania Styczniowego. Wspierał materialnie weteranów powstania, wielu z nich zatrudniał w swym rozległym majątku ziemskim. Zmarł 21 lipca 1903 w Bad Reichenhall w Bawarii. Został pochowany w kaplicy rodowej Zamku w Krasicy.

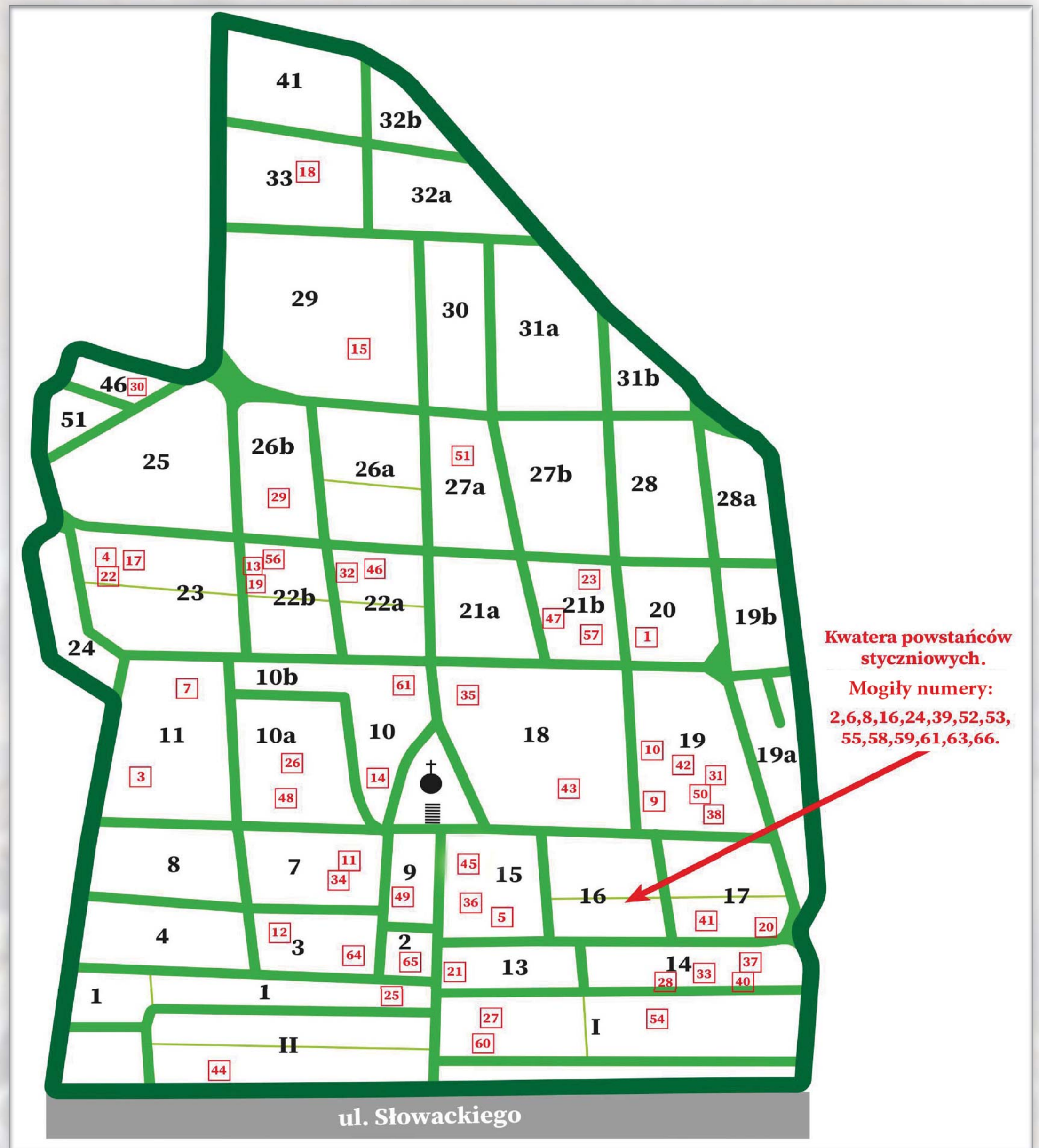
Mogiły powstańców styczniowych na Cmentarzu Głównym w Przemyślu

Cmentarz Główny w Przemyślu przy ul. Słowackiego (Dobromilskiej do r. 1909) jest jedną z ważniejszych nekropolii z grobami powstańców styczniowych w regionie. Powstał on w połowie XIX w. Mogiły powstańcze rozsiadane są po niemal całym cmentarzu (pola od 1 do 46). Wiele nagrobków ma nie tylko znaczenie historyczne, ale charakteryzuje się dużymi walorami artystycznymi, jak np. pomnik nagrobny Wincen- tego Napoleona Longchamps de Brier, Franciszka Ksawerego Podlaszeckiego, Feliksa Kwaśniewskiego czy Wincen- tego Skwirzyńskiego. Niestety wiele mogił powstańców styczniowych nie zachowało się. Było ich z pewnością ponad 100. W pierwszej kolejności po latach znikły mogiły ziemne. Jeszcze w okresie międzywojennym było ich ok. 90. Obecnie udało się zidentyfikować 66 mogił powstańczych.

1. Birsztejn Julian – pole 20
2. Cehak Ferdynand – pole 16
3. Czarniecki Jan – pole 11
4. Czyńska Matylda z d. Sygietyńska, p.v. Skrzynecka – pole 23
5. Dworski Aleksander – pole 15
6. Dziadła Jan – pole 16
7. Fleszar Walenty – pole 11
8. Gamski Franciszek – pole 16
9. Gorzeński Leon – pole 19
10. Grabiński Józef – pole 19
11. Heyda Józef – pole 7
12. Hild de Hildebrand Józef – pole 3
13. Jaworski Józef Eustachy – pole 22B
14. Kałaur Symon – pole 10
15. Kaznowski Józef – pole 29
16. Kończ Antoni – pole 16
17. Kosmanowa Alojza – pole 23
18. Koturba Józef – pole 33
19. Kruczek Józef – pole 22B
20. Kwak Józef – pole 17
21. Kwaśniewski Feliks – pole 13
22. Kwiatkowski Zdzisław – pole 23
23. Lacki Jan – pole 21B
24. Lanikiewicz Józef – pole 16

Mogiła Wincen- tego Skwirzyńskiego
 fot. S. Stepień

Cmentarz Główny Komunalny w Przemyślu
 Opracowali: Bogumiła Kowal i Maciej Sanocki

25. Longchamps de Brier Wincenty – pole 1
26. Lorenowicz Jan Kanty – pole 10A
27. Łękański Teofil Karol – pole I
28. Machczyńska Emilia – pole 14
29. Malczewski Jan – pole 26B
30. Mazur Jan – pole 46
31. Miazga Antoni – pole 19
32. Migiel Jan – pole 22A
33. Monné Karol – pole 14
34. Niemierowski Michał – pole 7
35. Nowak Jan – pole 18
36. Olechowski Władysław – pole 15
37. Olszewski Leopold – pole 14
38. Orłowski Józef – pole 19
39. Paprocki Wincenty – pole 16
40. Passelli Władysław – pole 14
41. Patronowicz Jan – pole 17
42. Podlaszecki Franciszek – pole 19
43. Podwyższyński Antoni – pole 18
44. Popławski Józef – pole II
45. Rucki Aleksander Welamin – pole 15
46. Rudnicki Antoni – pole 22A
47. Sadowski Maciej – pole 21B
48. Sieroszewski Jan – pole 10A
49. Skwirzyński Wincenty – pole 9
50. Słotwiński Henryk – pole 19
51. Sosnowski Michał – pole 27A
52. Stafiński Władysław – pole 16
53. Studziński Edmund – pole 16
54. Studziński Józef – pole I
55. Szałowski Zenobiusz – pole 16
56. Szpetkowski Aleksander – pole 22B
57. Takliński Stefan – pole 21B
58. Tarnawski Leonard – pole 16
59. Taworski Jan – pole 16
60. Uruski Michał – pole I
61. Wahldorf Leopold – pole 16
62. Weinigerowa Klotylda – pole 10B
63. Wysocki Konrad – pole 16
64. Zajczkowski Michał – pole 3
65. Zawirski Stanisław – pole 2
66. Zienkowski Karol – pole 16

Mogiły powstańców w Przemyślu

Mogila Feliksa Kwaśniewskiego
fot. S. Stepień

Mogila Wincentego Longchamps de Bérera
fot. J. Obląg

Grobowiec rodziny Józefa Heydy
fot. J. Obląg

Mogila Symona Kallaura
fot. S. Stepień

Mogiły powstańców w okolicy

Grób Leona Klementowicza
na cmentarzu parafialnym w Żurawicy
fot. L. Fac

Grób Kazimierza Czarnieckiego
na starym cmentarzu w Birczy
fot. S. Stepień

Grobowiec rodziny Joczów na cmentarzu w Krzywicy
fot. S. Stepień

Mogila Adolfa Ebenberga
na cmentarzu parafialnym w Kosienicach
fot. S. Stepień

Kaplice grobowe, w których spoczywają powstańcy

Kaplica zamkowa księżąt Sapiehów w Krasiczynie.
W jej podziemiach pochowani są: Jadwiga Sapieżyna oraz jej syn Adam Sapieha
fot. S. Stepień

Kaplica grobowa Kowalskich na starym cmentarzu w Birczy
fot. S. Stepień

Kaplica grobowa Pawlikowskich na cmentarzu w Medyce
fot. S. Stepień

Chwała Bohaterom! Kult Powstania Styczniowego w Przemyślu

Ofiara Powstania Styczniowego nie poszła na marne. Bitwy uprawdzie zostały przegrane, ale zarówno w czasie jego trwania, a jeszcze bardziej po zakończeniu, doszło do konsolidacji społeczeństwa polskiego, poczucia jedności narodu, mimo jego rozdzielenia granicami państw zaborczych. Polacy poczuli, że są wspólnotą, którą łączy język, dzieje i ukształtowane w ciągu wieków tradycje. Weteranów powstań narodowych już w latach osiemdziesiątych XIX w. we wszystkich trzech zaborach otaczano powszechnym szacunkiem. Szczególną estymą społeczeństwa cieszyli się katorżnicy – zesłańcy syberyjscy. Tak było też w Przemyślu i ziemi przemyskiej.

Karol Gawalewicz w otoczeniu oficerów WP i władz miasta przed kościołem garnizonowym pw. Najświętszego Serca Jezusowego (prawdopodobnie 1938 r.)
Zbiory MNZP

Miejsce społeczność corocznie jeszcze w czasie trwania powstania gromadziło się na Wzgórzu Zamkowym wokół kapliczki z figurą NMP Niepokalanego Poczęcia, gdzie modlono się w intencji walczących i śpiewano religijne i patriotyczne pieśni. Po upadku powstania modły te nie ustały, a ponadto w miejscowych kościołach corocznie w rocznicę powstania odprawiano msze za poległych. Żyjących zaś weteranów Powstania Styczniowego wspierano materialnie, zwłaszcza tych, którzy nie mogli lub nie chcieli powracać do zaboru rosyjskiego. Wielu z nich wniosło znaczny wkład w rozwój miasta i regionu. Miejsce społeczność współpracowało w tym względzie za środowiskiem lwowskim.

Szczególnie silnie kult Powstania Styczniowego rozwinął się w Przemyślu, gdy w 1888 r. utworzono tam oddział powstałego we Lwowie Towarzystwa

Wzajemnej Pomocy Uczestników Powstania Polskiego 1863/64 r. Na czele oddziału przemyskiego stanął weteran powstania, znany wówczas przemyski prawnik, prezes Izby Adwokackiej, dr Leonard Tarnawski, był on wówczas także posłem do galicyjskiego Sejmu Krajowego. Organizowane od tegoż roku uroczystości przybrały w mieście powszechny charakter. W ich przygotowanie włączały się niemal wszystkie działające organizacje społeczne. Oficjalnie uczestniczyły w nich władze miasta i starostwa, uczniowie miejscowych szkół, reprezentacja straży pożarnej, przedstawiciele duchowieństwa, delegacje ludności żydowskiej i ukraińskiej, a przede wszystkim żyjący w mieście i okolicy weterani. W 1895 uroczyste nabożeństwo żałobne w katedrze łańcuckiej odprawił ówczesny sufragan bp Jakub Glazer w otoczeniu kanoników członków przemyskiej Kapituły katedralnej. Tradycją stało się ustawianie na środku świątyni katafalku ozdobionego licznymi wieńcami i kwiatami, przy asyście strażaków w galowych mundurach. Na zakończenie nabożeństwa odśpiewano „Boże coś Polskę”.

Szczególnie uroczystości obchodzono 40. rocznicę powstania w 1903 oraz 50. rocznicę w 1913, a delegacje Przemyśla licznie brały udział w centralnych uroczystościach we Lwowie.

Zmarłych weteranów powstania już w czasach galicyjskich starano się godnie odprowadzać na miejsce wiecznego spoczynku. Tym, których rodzin nie było stać na upamiętnienie mogiły, fundowano nagrobki ze zbiorów publicznych. Tak było np. w 1908, kiedy to ze zbiórki publicznej Komitetu Polek ufundowano pomnik nagrobny dla Kłotyldy z Rollów Weinigerowej.

Gdy wybuchła I wojna światowa, weterani Powstania Styczniowego stali się wzorem dla Legionistów, zwłaszcza dla Pierwszej Brygady dowodzonej przez Józefa Piłsudskiego.

Nie wszyscy uczestnicy Powstania Styczniowego doczekali wolnej Polski. Ci którzy mieli takie szczęście, decyzją Naczelnika Państwa Polskiego Józefa Piłsudskiego już w 1919 uzyskali uprawnienia weteranów Wojska Polskiego. Szeregowców mianowano na pierwszy stopień oficerski – podporucznika, a powstańczych oficerów na kolejne wyższe stopnie wojskowe. Znanym z odwagi na polu bitwy oraz rannym w powstaniu przyznano odznaczenia wojskowe Virtuti Militari lub Krzyże Oficerskie, Ordery Odrodzenia Polski, a także Krzyże i Medale Niepodległości. Wszystkim przyznano renty specjalne. Byli powstańcy uzyskali także prawo

Karol Gawalewicz w mundurze podporucznika-weterana (2 poł. lat trzydziestych XX w.)
Zbiory MNZP

noszenia specjalnych mundurów wojskowych. Aby podkreślić ich autorytet, żołnierze WP zobowiązani byli oddawać im honory wojskowe, jako pierwsi salutowali im nawet generałowie. Zmarłych starano się chować z udziałem kompanii reprezentacyjnej Wojska Polskiego.

Najdłużej żyjącym w Przemyślu powstańcem styczniowym był podporucznik-weteran Karol Gawalewicz. Zmarł w wieku 90 lat tuż przed wybuchem II wojny światowej. Jego grób do dziś nie zachował się. Niestety nie zachowało się także wiele innych powstańczych mogił, zwłaszcza tych weteranów, którzy w Przemyślu nie mieli rodzin. Dziś naszym obowiązkiem jest zadbanie o te mogiły powstańcze, które przetrwały. Wiele z nich wymaga renowacji. Jesteśmy to winni Tym, którzy z narażeniem życia w 1863 r. podjęli walkę o godne życie i niepodległe państwo.

Kaplica, wybudowana kosztem gminy miasta była poświęcona przez ks. kanonika Ziemianskiego w czasie modłów przez Ojca Św. Piusa IX. za wyzwoleniem uciskanej Polski nakazanych dnia 20. Wrz. roku 1863.

Figura NMP (XVIII w. dłuta S. Fessingera). Kapliczka powstańców styczniowych w parku na Górze Zamkowej
fot. S. Stepiń